

Zamek w epoce króla Stanisława Augusta

Za panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego, ostatniego polskiego monarchy, sprawującego władzę od 1764 do abdykacji w 1795 r. Zamek Królewski przeżywał okres największej świetności. Kwoty łożone ze skarbu koronnego i prywatnej szkatuły królewskiej, mecenat, którym król otaczał artystów i rzemieślników, a także poglądy polityczne i smak artystyczny władcy, pozwoliły na przekształcenie „prastarej siedziby królów polskich” w reprezentacyjną rezydencję monarszą, uwzględniającą estetyczne i ideologiczne koncepcje oświecenia europejskiego.

W okresie panowania Stanisława Augusta powstało jedenaście projektów generalnej przebudowy Zamku: w latach 1764-1767, 1776-1779 i w 1788 roku. Najwcześniejsze projekty z lat 1764-1767, które opracowali Jakub Fontana, francuski architekt Victor Louis oraz Efraim Szreger zmierzały do całkowitego zatarcia starej bryły Zamku z epoki Wazów oraz do urbanistycznego powiązania budowli z miastem poprzez stworzenie dziedzińców paradnych od strony Krakowskiego Przedmieścia, ulic Piwnej i Świętojańskiej. Późniejsze projekty Dominika Merliniego (oraz jeden E. Szregera) z lat 1776-1779, były bardziej zachowawcze: sprowadzały się do utrzymania dawnej bryły Zamku, a układ przestrzenny, wiążący gmach z miastem przybierał w nich formę zbliżoną do antycznego forum. W 1788 r. Merlini ograniczył się już tylko do propozycji wyburzenia zabudowań zasłaniających zachodnią fasadę i regulacji placu przed siedzibą królewską. Trudności finansowe monarchy i sytuacja polityczna państwa sprawiły, że żaden z tych projektów nie doczekał się realizacji. W rezultacie porzeczono na odbudowie skrzydła południowego Zamku, uszkodzonego w trakcie pożaru 12 marca 1767 (pod kierunkiem Jakuba Fontany odbudowano m.in. dwa zniszczone piętra i wzniesiono elewację dziedzińcową skrzydła południowego z trzyosiowym ryzalitem i podziałami w postaci jońskich pilastrów).

Gruntowne zmiany przeprowadzono jednak we wnętrzach Zamku. Objęły one dwa reprezentacyjne apartamenty: Wielki i Królewski. W latach 1768-1771 Jakub Fontana dokonał przebudowy Pokoju Marmurowego. W następnym roku pod kierunkiem Merliniego przystąpiono do prac w Apartamencie Królewskim. Prace rozpoczęto od przebudowy Pokoju Sypialnego, w latach 1774-1777 urządzono Pokój Audiencjonalny, Salę Prospektową (zwaną tak ze względu na znajdujące się tu widoki Bernarda Belotta) i Kaplicę. Obok Merliniego działali tu Marcello Bacciarelli i Jan Bogumił Plerch, a także rozpoczynający wówczas artystyczną karierę młody architekt z Drezna Jan Chrystian Kamsetzer. W latach 1777-1781 według projektu Merliniego przebudowano Salę Wielką (Asamblową), a w okresie 1783-1786 przystąpiono do prac w Apartamencie Wielkim, do którego włączono Pokój Marmurowy, Salę Wielką oraz Salę Rady Nieustającej. Powstała wówczas nowa Sala Tronowa, poprzedzający ją Przedpokój Senatorski zwany Salą Rycerską (wg projektu D. Merliniego i J. Ch. Kamsetzera) oraz położony na zakończeniu Apartamentu Wielkiego Gabinet Monarchów Europejskich.

Od podstaw zbudowano gmach Biblioteki Królewskiej (1778-1782), wykorzystując teren sąsiadujący od wschodu ze skrzydłem gotyckim Zamku, a przynależny do pałacu Pod Blachą (zakupionego w 1776 r. przez Stanisława Augusta). Przygotowanie projektu Biblioteki król powierzył Merliniemu, który nadał jej dość surową, klasycystyczną formę. We wnętrzu zgromadzono księgozbiór królewski oraz zbiór rycin, map, medali, monet, kolekcję minerałów, instrumenty fizyczne i astronomiczne. Nadbudowano także północne skrzydło pałacu Pod

Blachą, łącząc je przejściami z głównym pomieszczeniem Biblioteki. Zlokalizowano tam gabinety, będące miejscem pracy uczonych, m.in. Gabinet Medalii i Starożytności.

Choć realizacja ambitnych projektów przebudowy Zamku i jego otoczenia z pierwszych lat panowania nie powiodła się, przekształcenia wewnątrz zamkowych dokonane przez Stanisława Augusta nadały im wysokiej klasy formę artystyczną, tak iż śmiało mogły one konkurować z najważniejszymi ośrodkami władzy królewskiej w Europie, utrzymując jednocześnie ich specyfikę, wyrażającą się w afirmacji polskiej tradycji republikańskiej.

oprac.: A. Sołtys